

VÅRA FLYTTFÅGLAR

EN KORTFATTAD NATURHISTORISK SKILDNING

AV

J. A. PALMÉN

HELSINGFORS 1908

ERIKOISKOKOELMA METSÄ

VÅRA FLYTTFÅGLAR

EN KORTFATTAD NATURHISTORISK SKILDNING

AV

J. A. PALMÉN

HELSINGFORS 1908

HELSINGFORS
TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI
1908.

Våra flyttfåglar.

1.

När under höstens lopp ljuset och värmen småningom avtaga, försvinner efter hand också största delen av vår fågelvärld. Till slut ha vi kvar endast ett fåtal, nämligen *strykfåglar*, sådana som mesar och hackspettar, samt *stannfåglar*, t. ex. skatan och hussparven, och det kan icke nekas att även de under hela vintern förefalla oss nog så trevliga. Men likafullt, så snart vårsolen i mars unnar oss de första varma och härliga dagarna, tänka vi åter på dem, som undan mörker och köld flydde till söderns glädare näjder. När vi själva längta efter vår och grönska, tro vi så gärna att också *flyttfåglarna* längta tillbaka till högan nord, där deras vagga stod.

Och vi tro rätt. Ty «då lyfta de vingen, då komma de små, väg visar dem ingen i villande blå, de hitta ändå». Snart tävla de med varann om att komma fram. Hit anlända de under mars, april och maj, olika arter på var sin tid, beroende av flere olika omständigheter. Av naturen äro ju icke alla arter danade så, att de samtidigt bli reslystna, och lika raska flygare äro de icke häller alla. Dessutom ha de olika långa vägar att tillryggalägga, ty några övervintra närmare oss, andra långt borta; och allas mål — hemtrakten — ligger olika långt bort i nord. Slutligen: just i hemtrakten, där de återvändande skola fostra en ny ung skara, råda under flyttningstiden bistra naturförhållanden, som alls icke skulle lämpa sig för de späda, ja icke ens för de gamla. Bäst således att passa på rätt tid och att aldrig fjäska.

Allra först hinna till vårt lands utkanter de händiga sjöfåglarna — allan, storskraken, gräsanden o. d. —, vilka skäligen bra tåla en måttlig vinter och alls icke skulle brytt sig om att lämna hemtrakten, om ej vattnen blivit isbelagda. I själva verket stanna de under blida vintrar kvar i Finlands sydvästligaste skärgård, ibland också på ställen där rinnande vatten förbli öppna. Skulle hastig köld uppstå, så erbjuder havet utanför en säker tillflyktsort, varifrån de kunna återvända så snart sjögång igen bryter istäcket och vinden vräker dess spillror ut till havs. De sjöfåglar åter, som isen fördrivit från övriga delar av landet, ha redan så att säga kommit i farten, och ha ingen lust mer att besöka den frusna hemtrakten, ej håller bry de sig om att stanna vid vår sydkust, som för dem är främmande; de flyga hellre ännu längre bort längs Östersjöns kuster. Och om det till och med här blir kusligt, utsträcka de färden ända bort till Nordsjön. Men sedan gäller det vid återfärden att raska på sig, för att vara tillbaka i norra Östersjön i god tid i mars — såframt ishinder icke möta — eller åtminstone i slutet av månaden. Några djärva och nyfikna kunskapare våga sig tidigt nog ända inåt Finska och Bottniska vikarna, såvida öppna råkor därtill inbjuda, vilket säkert är fallet i april. Efter dylika förelöpare kommer själva hufvudmassan, och nu oftast i oerhört antal. Allorna t. ex. flyga nu omkring i yttersta skärgården i nästan skyliknande svärmar, tusental i varje, den ena flocken avlösande den andra. De slå ned utanför skären eller i en del sund längre inåt land, simma där livligt omkring och dyka ned efter föda; flockarna byta ständigt om plats och nya ersätta dem som ge sig i väg. Var det förut under vintern tyst och öde på den vida havsisen, så är nu den glittrande vattenytan full av liv och rörelse. Hela luften genljuder av allornas melodiska sång under de härliga vårmorgnarna. Man kan därför gott förstå huru om våren naturvännen drages till vettakojan i det yttre havs-

bandet, även om man ej kan gilla att utefter hela kusten de hemfarande skarorna hejdlöst hälsas med blodig salut.

Tidigt anlända flyttfåglar möta oss jämväl på landbacken. Kråkorna flytta på en del orter stundom alls icke bort, såvida föda icke tryter invid byarna; de återvända också tidigast, mången gång redan i februari eller åtminstone i mars, och snart nog uppträda de i stora flockar. Bland de mera utpräglade flyttfågelnarna kommer till först snösparven, som under sin bortavaro knappt hunnit längre än till mellersta Europa. Att den så tidigt på vårvintern vågar färdas norrut genom det snötäckta inre Finland är knappast förvånande: den är ju utkläckt på Lapplands kala fjäll ej långt från snödrivan, och arten häckar närmare nordpolen än någon mänsklig polarfarare hittills lyckas framtränga. Dessutom finner snösparven redan nu sin föda på landsvägarna och på blottade jordfläckar, snart nog också på talrika trädesåkrar, vilka den flockvis besöker och flitigt vittjar under långsam färd norrut. Mycket märkligare är det att en sydlig fågelart infinner sig nästan lika tidigt, nämligen staren. Den tyckes med full visshet räkna på fritt underhåll uppå vänliga människors odlingar, och synes likaså taga alldeles för givet att man hos oss, likasom annorstädes i världen, gärna bjuder den på fritt kvarter i färdigt utsatta holkar. För övrigt ämnar sig staren just ej längre norrut än till mellersta delarna av Finland, eller numera något stycke in i Österbotten.

Mot slutet av mars eller åtminstone i början av april höras i de sydliga trakterna av landet björktrastarna bul-lersamt förkunna att de just kommit hem. Också bofink-hanen hälsar oss en vacker morgon helt hurtigt med sin välkända stämma, och en vecka senare kan han hylla sin nyss anlända maka. Från närmaste fält höres, högt uppe i den klara luften, lärkan jublande hälsa sin födelsebygd. Och snart nog giva sig med höga rop tranorna tillkänna, där de, ordnade i form av en snöplog, plöja luften under färd också de till sitt hem i norden. Sådana flockar

anlända sedermera under en god del av april månad. Både hos oss och annorstädes låter folktron dem bära med sig på ryggen allehanda småfåglar, ehuru dessa nog dem förutan kunna med egna krafter komma till rätta.

De jämförelsevis tidigt anlända flyttfåglarna akta sig att till de ännu ogästvänliga delarna av norra Finland komma alltför tidigt. Det är tids nog för flera av dem att anlända dit efter en hel månad, och till Lappland komma de just lagom ännu senare. De draga framåt allt eftersom våren fortskrider och väderleken det tillåter; därför komma de också till varje ort icke på precis samma dag varje år, om ock något sänär regelbundet.

Under april månad sälla sig nya sjöfåglar till de förra: så ejder, svan, grågås, pracka, knipa och krickand. Och på stränderna av de nyss isfria invikarna, vid vårbäckar och invid gårdar i sydliga Finland visar sig sädesärulan, också kallad isspjärna; likaså höres från skogsbestånden kuttrandet av skogsduvan, som värper helt tidigt. I senare hälften av april komma de sistnämnda arterna talrikare, och först nu fågna oss med sin sång rödstjärten och stenskvättan. Storspoven låter snart höra sitt gälla läte ute på den tuviga ången, och kniporna komma för att se efter om deras gamla holkar och ihåliga träd blivit alltför bofälliga. Till och med synes redan under de sista dagarna av april någon fisktärna störta sig i den öppna viken. Under tidiga år anlända till gårdarna de första svalorna, men vanligen yppa sig dessa av oss alla avhållna fåglar först med maj månads ingång. Försiktighet är en dygd för alla ömtåliga varelser; ännu vid denna tid inträffar nämligen under månet år, också i sydliga Finland, en kall eftervinter med snö och frost, bringande med sig köld, hunger och död åt envar som ej kan bärga sig eller ej förstår att vända tillbaka till varmare bygder.

«Och nu så är det maj!» sjunger snart den glada ungdomen. Svalorna sprida sig nu över hela Finland, och göken höres gala i den inom kort grönskande lunden, till stor

fägnad för alla vårens vänner. Gulärlorna infinna sig på betesmarkerna, och under lugna kvällar låter nattskärren höra sitt trevliga surrande på gårdsplaner, vägar, bärg och moar. Nu ljuder lövsångarens späda röst i bredd med de tidigare anlända bofinkarnas kraftigare stämma. Trädpip-lärkan gör drillande sin luftfärd och sänker sig fladdrande ned i trädkronan. Åtskilliga andra sångfåglar falla in i kören; framför allt höres på långt håll trädgårdssångarens klangfulla parti, utfört inne bland de tätare buskarna. Och uppe i de nyss lövklädda björkarna tager den älskliga gulbröstad sångaren del i den allt mer livliga musiken.

Körsången räcker snart nästan hela den soliga dagen igenom, skymningstiderna åter äro förbehållna åt solo-sångarena. Den redan i april anlända rödstjärten har längesen, sittande i någon trädtopp eller på en takås, i skymningen utfört sin vackra, nästan sorgbundna sång. Och numera, i medlet av maj börjar också en annan solist göra sitt bästa, fastän den stämman, kornknarrems, icke gärna kan sägas vara melodisk; i alla fall måste erkännas att också den, lika självständigt som ihärdigt, på sitt sätt bidrager till stämningen i det hela, ävensom att den flitige artisten håller takten uppe nästan natt och dag.

Sydliga Finland har att uppvisa två stora konsertmästare, näktergalen och talltrasten, nordliga delen av landet blott den senare. Näktergalen, som finnes huvudsakligen i våra sydöstra trakter och som anlönt först i mitten av maj, låter höra sina oförlikneliga toner i lunder och parker nära våra boningar. Talltrasten åter, som kom hit ren i april, föredrager den vida, genljudande skogen, där den i avmätta satser slår sina växlingsrika, melodiska slag; och denna musik gör sig mäktigt gällande i den stämningsfulla, nordiska majnatten; måhända är det därför den allra mest tilltalar oss nordbor.

Hela denna flyttfågelskara och dess livaktighet tyder på att årstiden numera är den angenämaste här uppe i nor- den. Men fullt pålitlig vårvärme tillkännager oss först i

slutet av maj tornsvalan, vars ankomst genast märkes av dess skarpa skri, då den i vinande fart kretsar i luften. Hon och den granna sommargyllingen äro våra allra senast anländande flyttfåglar.

Hela maj och juni månader är fågelsymfonin i full gång, medan boen redas, äggkullen lägges och ruvningen pågår. Denna tid råder oftast varm och vacker väderlek, och hela naturen blomstrar. Då är också flyttfåglarnas härligaste livsperiod.

Snart stundar emellertid åter styvt arbete. Det unga släktets matlust växer, och sången tystnar. Sen gäller det de nyss flygvuxnas första friluftsvistelse med alla dess faror och bekymmer, därefter åter familjens strövtåg i omgivningen, som för de unga är en alldeles ny värld. Och så kommer den stora resan — höstflyttningen.

Av många orsaker känner man fåglarnas höstflyttning ej på långt när så noga som deras vårfärd. Om våren, när de färdas upp till det gamla hemmet, häckningstrakten, komma de så att säga med flygande fanor och klingande spel, och just genom sången göra sig de nykomna arterna lättast märkbara. De flyga då raskt, nästan med sjudande iver och på mera bestämt begränsad tid, än under den mera dämpade och utdragna höstreträten. Om hösten däremot är det nästan omöjligt att avgöra när de allra första bryta upp till regelbunden färd; ty onaturligt tidigt flykta några, som genom olycka förlorat hela sin kull och således numera ha intet att uträtta nära hemmet. De flesta arterna försvinna dessutom jämförelsevis i stillhet, så att man knappt märker när de sista flockarna ge sig i väg. Dock kvarstanna några få onaturligt länge; men då dessa av tillfälligheter blivit efter, kan dröjsmålet ingalunda anses vara betecknande för arten i dess helhet.

Om en del arter veta vi därför knappast när de egentligen börja sin flyttning. De gamla gökarna, som ju lastat föräldraplikterna på andra fågelarter, försvinna redan i god tid i augusti; de unga däremot färdas bort i september

månads början. Kornknarren, som ej på länge låtit höra av sig och alltid håller sig dold, överger oss alldeles oförmärkt i september. Då försvinna också rödstjärten och svalorna. Folktron låter de sistnämnda övervintra på träskbotten i dvala, och underligt nog tror sig mången ha sett dem om våren återuppstå därifrån helt livslevande. I september bege sig från oss största delen av våra bofinkar, ett fåtal dock först senare, vidare en god del övriga småfåglar även som de flesta vadare — tranorna under höga rop och i plogform, såsom de kommit. Däremot dröjer flertalet sjöfåglar ända in i oktober, ofta först samlande sig i svärmar i yttre skärgården. I oktober mista vi även sädesärlorna, som i september samlats i små flockar på utskärsklipporna och sprungit omkring i våra stadsträdgårdar. Lärkan och björktrasten flytta nu till södern, där tyskar och italienare fånga dem i snaror och nät för kökets behov. Till slut sträcker även snösparven i november över våra frusna fält bort till grannländerna i söder. Och så återstå blott de sjöfåglar som äro minst rädda för vintern, tills även de måste flykta.

Borta äro de nu allesamman. De få nog se den stora vida världen, en del ända långt i tropikerna. Men så som i hemlandet trivas de icke. De äro nu likasom landsförvisade. Icke sjunga de, icke bygga de bo eller uppföda ungar. Flyttfågeln endast irrar omkring, tills den åter får bryta upp och komma hem till sin fosterbygd i högan nord. Den vill om sommarn nödvändigt «lyssna till den granens susning, vid vars rot dess bo var fästat».

2.

När vi nu i tankarna följt våra vänner flyttfåglarna ungefär i den ordning de om våren anlända hit och om hösten åter lämna oss, ha vi kunnat märka, att lika visst

som «var fågel sjunger efter sin näbb», lika säkert färdas var art också på den tid, som för densamma är lämpligast. Ännu skola vi erfara, att varje art också har sitt eget sätt att färdas, och att även härutinnan förefinnas stora olikheter till och med emellan mycket närbesläktade arter. Sådana olikheter kunna likvisst vara synnerligen svåra att upptäcka och än svårare att noggrannt studera. Därför äro också många rätt viktiga omständigheter ännu alldeles för litet kända. Vad man redan utrett har emellertid i och för sig stort intresse, och detta så mycket mer, som ju varje steg framåt öppnar för oss nya frågor, lockar till nya spänningar.

Såsom redan blev nämnt, bruka många fågelarter under sensommaren samlas tillhopa traktvis, nästan som om de skilda familjerna ville hälsa på varandra och bli bekanta; men ännu någon tid återvända ungarna hem till bopplatsen när det blir oväder, eller åtminstone till nätterna. Så göra svalorna. Dessa och åtskilliga andra, ävensom simfåglar och vadare, skocka sig småningom tillsamman i allt större mängd, och stryka omkring, likasom strykfåglarna göra, först i omnejden, senare också längre bort. Men när tiden är inne för var art, bryter hela skaran upp och försvinner alldeles från orten.

Olika arter färdas nu i olika stora svärmar, ofta helt qordnade, t. ex. flere andarter, ibland i glesa, ibland i alldeles täta hopar, såsom man lätt kan iakttaga att starrarna göra, när de länge nog stryka omkring. Eller ock grupperar sig skaran i någon bestämd ordning: grågässen flyga efter varandra i en lång linje, änderna åter bredvid varandra, och tranorna i en vinkel, i vars spets den främste, som alltid får mest anstränga sin uppmärksamhet, efter någon tid lämnar sin plats åt en annan. Ännu andra flytta nog i massor, men fördelade i smärre grupper, t. ex. vråkar och ärlor, eller ännu mera spridda, ja till och med parvis eller enstaka, såsom falkar, gårdsmygen och säkerligen också kornknarren. Men även sådana enstöringar sluta sig ställvis

flere tillsamman och flytta i sällskap, där trakten ter sig alltför ovanlig, t. ex. över större havsvikar, stepper o. d.

Man har mycket olika föreställningar om huru högt upp i luften flyttfåglarna färdas. Det finnes forskare som på allvar påstått att de flyga tre, sex, ja åtta kilometer högt över jordytan, således långt över molnen, och de tro att de flyttande här föras av stadiga vindar och ledas av en märklig «instinkt». Men hållbara grunder för antagandet har man icke kunnat ge, och i själva verket ha luftseglare endast sällan sett fåglar högre än 300 meter ovan marken; knappast torde flyttfåglar stiga mera än 1,000 meter högt. Däremot kan man med säkerhet iakttaga, att många arter flyga helt lågt, nästan från den ena skogsdungen till den andra, såsom bofinken och små sångare, eller i skärgården från holme till holme, såsom ärlorna. Ställvis och vid olika väder kunna dock nog även dessa höja sig mycket högre; och andra arter flyga nästan alltid tämligen högt — tydligen hava de där uppe en förträfflig överblick av hela omgivningen. Därför spela klar eller dimmig luft för dem en stor roll. Tranorna hålla sig måttligt högt över trädtoppar och kyrktorn; men när de komma till bredare vatten, exempelvis till Finska viken i september, så höja de sig betydligt, i spiraler och under höga rop. Den vanliga, ordnade vinkeln upplöses därunder och allt tyckes bli helt oordnat; men när alla nått så högt upp, att en större del av den motliggande estniska kusten, kanske även enskildheter därav, kunna skönjas i fjärran — då ordnas vinkeln igen, och raskt bär det av tvärs över havet, rakt söderut. När åter tranorna i södra Europas bärgstrakter skola flyga genom fjällpass, akta de sig för att onödigtvis stiga högt upp, utan färdas just jämt över trädtopparna. Allt går till så som om de handlade med klok beräkning och under erfaren ledning.

Dag och natt spela likaledes en stor roll för flyttfåg-larna. Några arter välja dagsljuset, exempelvis just tranorna, samt kråkorna, gässen och en del småfåglar. Men andra

föredraga skymningstiden, t. ex. många sångare, snäppor och änder, eller också nätterna, såsom nattskärnan och beckasinerna. De sistnämnda uppenbara sig sålunda på en ort, helt tidigt om morgonen, alldeles plötsligt och på en gång i stor mängd, likasom om de blivit framtröllade.

Av dylika orsaker komma talrika arter nästan alldeles att undgå vår iakttagelse, och beträffande andra måste man vara utomordentligt inövad för att på långt håll känna igen arten, vare sig på svärmarnas storlek och form, eller på flyktens höjd och fart, eller möjligen blott av lätet, när nattens dunkel ej tillåter att se någonting alls, fast till och med suset av de förbifarande är hörbart.

Men likafullt lämnas oss tillfälle att få reda på en hel del av de nattliga flyktningarna. Många arter — men ingalunda alla — ha nämligen den olycksbringande egenheten att tjasas av fyrarnas tindrande sken i natten. Själva veta vi huru ofrivilligt vår blick fästes på skenet — icke under då att flyttfågeln också fångslas därav och lika ofrivilligt riktar sin färd mot detsamma, kanske dessutom driven av en viss nyfikenhet. Styrande rak kurs med full fart mot fyren, ränner svärmen nu oförmodat rätt på fyrlyktan, mot vars starka glasrutor talrika fåglar lemlästas och krossas. Nästa morgon kan man då på fyraltanen och i omgivningen plocka upp dem i hundradetal. Det är otroligt huru många liv sålunda gå till spillo. År 1906 omkommo på trettiofem danska fyrar betydligt över tiotusen fåglar. Mest känd för sitt rika flyttfågelliv och för stor livsspillan är fyren på Helgoland.

Långt ute på havet tvingar redan tröttheten många landfåglar att närma sig fyrar för att söka någon fast viloplats. Genomtrötta slå flyttfåglar ibland ned även på fyrfartyg, eller på segel- och ångbåtar, så att de redlösa kunna tagas med blotta händerna. Också efter överfarten av Finska viken stanna småfåglar, tämligen uttröttade, på de första utskärsklipporna. Intet tvivel att stora massor gå under i det våta, i synnerhet om oväder uppstår. Det är på iakt-

tagelser vid fyrar och på fyrfartyg, samt med ledning av de därstädes tillvaratagna döda fåglarna, som man i England sedan 1879, på Irland från 1888, samt i Tyskland och Danmark sedan 1885 samlat mycket värdefulla iakttagelser om flyttfåglarnas färder. Hos oss ha anteckningar härom under ett par årtionden förts på Utö och Söderskär.

Naturligtvis har man ingalunda fått lika väl reda på alla arter, emedan olika fåglar också gentemot fyrljuset förhålla sig mycket olika. Vissa arter, såsom rödhaken, små sångare, lärkor, trastar m. fl., flyga mycket ofta ihjäl sig, varemot talrika andra, som nog flyga mot ljuset, dock i tid märka faran, kretsa nyfiket omkring fyren ett par varv, och sen fara vidare i nattens dunkel. På Irland har en forskare trott sig med ledning av insända exemplar, finna att av samma art till först anlända de individer, som ha längsta vingpennor, till sist de med de kortaste. Samma forskare påstår jämväl att flyttfåglar över huvud under de mörkaste nätterna färdas ymnigare än under de månljusa. Kanske beror likväl den större livsspillan snarare därpå, att många fåglar, som under mörkret skulle törnat på, vid månsken märka den farliga fyrlyktan och ännu i sista stunden hinna väja undan.

Att väderleken i hög grad bestämmer själva uppbrötet vid den för varje art riktiga flyttningstiden förstås av sig självt. Hälst väljes gott, stadigt väder, och i fall ogynnsamma förhållande råda, så inväntas gärna ett omslag. Så samlas kråkor på Åland och tranor i Skåne under väntan på passande väder för färden över havet, de förra till Sverige, de senare till Rügen. Sådana otåligt väntande bryta sedan upp helt plötsligt, likasom om de väl visste att varje ögonblick nu är dyrbart och att det redan i morgon kan vara yttervärre. Säkerligen är det något för oss människor i början knappast märkbart omslag i väderleken, vare sig värmegrader och fuktighet eller lufttryck och vindriktning, som för de väntande är avgörande. Man vet härom föga med säkerhet och har uttalat mycket olika meningar

till och med om huruvida det är vid motvind eller medvind som «fåglarna» flytta. Men man tyckes därvid ha glömt, att varje art också häri lär följa sin egen natur. För oss ter det sig ibland som om flyttfåglarna redan på förhand kände till den kommande väderleken, ehuru de i själva verket nog bero av den närvarande. Kallt väder i höga norden tvingar fåglarna att bryta upp därifrån, och då säga vi här söderut att de «båda tidig vinter». Och är det i södern ovanligt varm vår, så att flyttningen där börjar tidigt, så tyckas också vi hoppas att en svala skall göra sommar. Men i vartdera fallet spå icke fåglarna väder, om de ock ha finare känsla därför än vi.

I Nordamerika har man år 1884 underkastat flyttfåg-larnas beroende av meteorologiska växlingar en mycket omfattande undersökning. Lufttrycksminima förorsaka att på olika orter bestämda vindar och värmegrader växelvís råda: en varmare och en kallare tid, båda av växlande längd och gradtal, avlösa varandra och denna företeelse framträder efter hand allt mera norrut. En «varm våg» om våren medför då en del fåglar, men under en kyligare tid kan flyttningen nästan avstanna, för att under nästa varma tid åter fortgå så mycket raskare. Att flyttfåglarna äro i hög grad beroende av värme kan när som helst påvisas, men en noggrann undersökning härom tager mycket arbete i anspråk.

Det nämndes redan att fåglarna äro i olika grad livliga under vår- och höstflyttningarna. Vårflyttningen sades i allmänhet företagas mera ivrigt, rastlöst, då alla ha liksom bråttom upp till häckningen; detta i all synnerhet i fall ogynnsamma förhållanden allaredan vållat uppskov. Höstflyttningen åter försiggår nog också raskt, men mera san-sat. Likaså är nämnt att om våren ankomsten till en ort ofta tillkännages med glada läten, medan om hösten glädje-sångerna längesedan äro avslutade. Nu både flyga och vila sig många arter helt tyst: de liksom smyga sig undan, ibland utan att någon enda i en hel svärm genom ljud för-

råder färden. Men andra arter äro mera meddelsamma: ungarnas enkla pip och kvitter blandas då med de äldres kallande, ofta varnande, för att icke säga klagande ljud. Och ännu andra upphäva höga rop, varigenom de tyckas vilja meddela sig med varandra rörande färdens gång. Härigenom, ävensom genom flockarnas form, ha tranorna gjort sig mest bemärkta bland alla våra flyttfåglar.

Då det ofta är ljudet som förråder de flyttande skarnorna, särdeles under mörka nätter, och då unga och gamla ha olika läten, så har mången trott sig finna att ettdera släktledet överväger i samma flock, eller att flocken till och med bildas enbart av detta. Sålunda har en del tyska forskare påstått, att de unga alltid flytta tidigare och alldeles allena för sig, de gamla åter först senare. Men andra iakttagare, särskilt doktor G. Kolthoff i Sverige, ha med full visshet iakttagit att antingen unga och gamla flytta tillsammans, eller ock de äldre först. Allra tidigast flytta nämligen enstaka äldre, troligen sådana som av någon orsak förlorat sin kull; och allra sist komma endast ungar, antagligen sådana som av svaghet blivit efter eller eljes sölat.

Olika fåglar äro jämväl ganska olika uthålliga. Det nämndes redan att en del småfåglar flytta helt småningom, från den ena skogsdungen till den andra; men samma arter kunna nog också flytta raskare och längre sträckor i en fart, åtminstone när de äro tvungna därtill. Andra däremot fara alltid mital utan uppehåll. Och ännu andra vila knappast alls förr än de tillryggalagt mycken betydande avstånd. Så göra tranorna, men också de invänta gärna lämpligt väder för en ansträngande färd. Sammalunda göra kråkorna. Kommande om hösten till Helgoland ifrån öster (Danmark eller kanske Pommern), flyga de i stort antal, om ock spridda, kl. 8—2 där förbi och anlända till engelska kusten kl. 11—5, innan mörkret faller på. För färden över Nordsjön, 575 km, ha de sålunda behövt tre timmar; de ha således flugit nära 200 km i timmen. Emellertid ha de redan därförinnan färdats rätt lång väg, vadan resan

troligen begynt vid dagens inbrott. Hava däremot kråkorna icke att flyga över hav, så bry de sig ingalunda om att till den grad anstränga sig, utan stanna likasom andra landfåglar på lämpliga raststationer.

Naturligtvis hålla sig olika arter till olika platser, men de välja icke alltid sådana som under häckningstiden. Sjöfåglarna hålla sig till havet, kuster, vattendrag, öppna ställen i isen eller till iskanterna, utskärsholmar o. d.; många vadare åter slå gärna ned på långgrunda stränder och flacka uddar, där de på håll kunna bli varse sina fiender; eller ock tycka många, såsom tranorna, om att slå ned på myrar och aflägsna kärr. En del änder och gäss besöka gärna broddåkrar, småfåglarna åter öppna fält eller skyddande skogsdungar. Envar väljer efter sin natur. Valet av plats är ofta så begränsat, att en viss fågelart under flyttningen alls icke anträffas i vida trakter annat än just på en regelbundet besökt rastplats, men där talrikt nog. Efter vilan, kanske blott över en natt, fara alla därifrån vidare. Traktens jägare och fångstmän med sina nät känna mycket väl till en del arters stråk och viloplatser.

3.

Flyttfåglarna färdas alltså bort från oss till andra länder. Men vart? Fordom svarade man: till det varma Italien — eller till Egypten, där det flyttningstiden finnes ett så övermåttan rikt fågelliv — eller kanske till det inre heta Afrika. — Fara «våra fåglar» dit?

Den frågan har man framställt i alla länder; men därpå kan över huvud icke ges ett riktigt svar, helt enkelt emedan själva frågan vilar på den oriktiga förutsättningen att ett lands alla fåglar skulle flytta till ett och samma övervintringsområde. Försök att i mellersta Finland fråga en järnvägskonduktör till vilken station alla de hundrade

resandena fara, som följa med tågen söderut, så kan icke häller han svara, enär säkerligen alla ha olika mål. Några stiga av på nästa station, andra på någon av de följande ända till ändpunkten, och talrika taga av till andra banor eller fortsätta med ångbåtar långt ut i vida världen.

Så spridas också våra flyttfåglar åt olika håll. Om vi vilja veta «vart», så måste vi, så gott vi kunna, fråga varje art för sig.

Låt oss nu undersöka blott två arter, och till en början blott i Finland och norra Tyskland. Hos oss flytta tranorna rätt i N—S till Östersjöprovinserna (Estland); allorna åter draga från sydkusten utåt Östersjön, alltså från ONO åt WSW. Om våren flyga samma arter tvärtom. Men i norra Tysklands inre delar färdas tranorna i NO—SW, medan allorna helt enkelt saknas; de som ej stannat ha redan från Östersjön flugit västerut bort till Nordsjön.

Redan jämförelsen mellan dessa två arter låter oss ana, att olikheterna skulle befinnas vara ännu större om alla arter kunde jämföras eller om ett flertal kunde följas genom större områden. För att få reda på vilka vägar de enskilda arterna färdas, måste man således från en mängd orter känna flyttfågelfaunan möjligast väl och sedan med stor urskillning därav draga slutsatser om varje art.

Professor *C. Sundevall* i Stockholm har sålunda år 1871 utrett *tranans* flyttningvägar i olika delar av Europa. Han fann, att Norges tranor togo väg genom västra delen av södra Sverige; de nordsvenska, ända från Lappland, flyga rätt söderut, vadan alla de skandinaviska slutligen hamna i Skåne. Därifrån sätta de över havet till Rügen och in på nordtyska låglandet, som de överfara i sydvästlig, ställvis ända till västlig riktning, så att de komma till Rhendalen. De fortsätta sedan genom mellersta och sydvästra Frankrike till västra Spanien, eller ock längs Rhônedalen till västra Medelhavskusten. Slutligen hamna de alla i Väst-Afrika och dess inre delar.

Genom Finland flyga tranorna även i N—S-lig riktning; de sätta likaså tvärs över Finska viken till Östersjö-provinserna, där de längre söderut vända mot SW, in till Pommern, varefter de västligare i Tyskland styra in på de vägar, som skarorna från Skandinavien följa; även de komma sålunda ända till Frankrike, Spanien och Väst-Afrika.

Från norra Ryssland färdas, under N—S-lig flyttning, massor av tranor ned mot Svarta havet, mest förbi Odessa; längs havets västra kust fortsätta de, i förbifarten upptagande några som från inre Tyskland genom Ungern anlända längs Donau. Till Svarta havet komma dessutom stora massor också från västra Sibirien, strax söder om Uralbergen; dessa följa först Volgas tillflöden och sedan Donfloden, förutom de som fara till Kaspiska havet. Övermåttan talrikt samlade styra sedan Svarta havets tranor kosan ut genom Hellesponten, förbi Smyrna, runtom Mindre Asien, och komma slutligen till Egypten, där de längs Nildalen fortsätta långt in i Afrika.

Det visar sig sålunda tydligt, att tranorna hålla sig *längs lågländerna*, dels på vida slätter, dels längs smalare dalar; men de *undvika högländer och bärgssträckningar* (t. ex. Kölen, Karpaterna, Alperna, Pyreneerna, Mindre Asiens bärg), och de sätta icke gärna över alltför *breda havsarmar*. De undslippa dylika för dem obehagliga trakter genom att på slättlandet i god tid ändra sin därstädes vanliga N—S-liga riktning. Därav kommer det sig att tranor icke förekomma i vissa trakter, som nog eljes vore för dem passande, t. ex. i omnejden av Stockholm, på Jutland, i Böhmen och Italien.

Helt andra vanor ha flere fåglar som häcka i höga norden och vilka jag 1874 studerade på samma sätt. De tycka i huvudsak om att *följa en del havskuster*, och komma blott *längs vissa större floders dalar* in i kontinenternas inre. Deras vägar gå därför i allehanda bukter, och emellan dessa vägar saknas arterna alldeles. Det är emot dessa fåglars natur

att flyga inåt land, likasom det är emot tranornas att streta över Alperna.

Alkorna och kryckjan (tre-tåiga måsen), — vilka till tusendetal befolka fågelbärgen på Spetsbärgen och Novaja Semlja och bo ännu vid Asiens nordligaste kuster — och jämte dem också några högnordiska fågelarter, åtfölja ishavskusterna ända till Norge och västra Europa. Så göra ock sälgumsen, prutgäsen, ejdern m. fl., som icke håller flyga inåt land; det enda ställe, där de göra det, är då de hamnat i återvändsgränden i Vita havet och sedermera över Onega och Ladoga söka sig till Finska viken, som de nu följa till Östersjön; därifrån färdas de mera långväga runtom Skåne och tvärs över Schleswig till Nordsjön, Holland och Västeuropas kuster. Här övervintra de som ej fortsätta ännu längre.

Av samma natur som dessa kustfarare äro våra allor. Från hela norra Ryssland komma de till Ishavets kust, samlas i massor i Vita havet och fortsätta sedan över Onega och Ladoga till Finska viken. Här tillstöta ännu alla från Lappland. Men till kontinentens inre komma endast enstaka, som förvillats. Därför blir det begripligt att de längs vår sydkust förekomma i så otroliga massor.

I likhet med de nu skildrade fåglarna färdas också andra arter: vitpannade gäss, några högnordiska vadare, m. fl. Men i motsats till de förra sky de nu nämnda icke att vid vissa ishavsflovers mynningar taga av längs dessas dalgångar: så längs Obfloden—Uralfloiden—Volga—Don till Kaspiska eller Svarta haven; likaså längs Jenissej eller Lena till södra Sibirien och Central-Asien. Allra längst österut följa de återigen kontinentens kuster och hamna sist vid Stilla havet.

Ingalunda alla kustflyttare äro dock så nogräknade. Mångfaldiga arter följa vilka kuster eller flodbäddar som helst, blott de längs dem kunna komma sydligare till lämpliga näjder. Gräsänderna och deras samsläktingar, likasom ock många vadare, flytta snart sagt genom alla delar av det

vattenrika Finland, likaså genom Östersjöprovinsernas både inre och kusttrakter. Dylika fåglar hamna då till vintern på ganska olika håll, dels vid södra Östersjön, dels inne på mellersta Europas slättland, som mångestädes ännu i våra dagar — trots all odling av sumpmarkerna — erbjuder undanskymda tillhåll, dels slutligen ännu längre bort uti mycket olika delar av södra Europa. Rhônedalens mynning och Donauländerna äro särskilt bekanta som vinterområden för en del, och andra färdas ännu längre bort i sydost, till och med till Egypten och inre Afrika.

Om man undantager tranan, ha vi nu haft att göra allenast med sådana flyttfåglar, som bero av vatten och stränder. Landfåglarna åter, som ha en naturlig skräck för stora, vida vattenytor, undvika också helst att flytta över sådana. Men ställvis äro de likasom tranorna tvungna till dylika farliga färder, t. ex. över Finska viken, eller från Åland till Sverige, från Skåne till Rügen, eller över vissa delar av själva Medelhavet. Däremot är dessa arters flyttnings säker och angenäm längs dalsänkor och bredare slätter med smärre vattendrag och omväxlande vegetation. Ehuru de här på låglandet ha fritt spelrum och skulle kunna färdas fram snart sagt var som helst — med bred front, såsom man uttrycker sig — så tyckas de dock även här välja företrädesvis vissa stråk, olika för olika arter. Detta veta nog fågelfångarna; de känna till på vilka orter och platser de med snaror och nät bäst kunna fånga småfågel, i Tyskland massor av trastar och i Italien, sångens hemland, både lärkor, svalor och våra små sångare, för att av envar kunna skaffa någon läckergom — en enda liten munsbit.

En del landfåglar stanna redan i olika delar av mellersta Europas slättdländer, t. ex. flere fröätare, såsom snösparven, många finkar och sidensvansen. Andra, som fara längre söderut, komma småningom till bärgigare näjder; där gäller det att hålla sig inom dällderna, både av bekvämlighetsskäl och emedan höjderna äro jämförelsevis kalla, ogästvänliga. Ja, i Österrike och Schweiz, där bergen nu äro

snöklädda, äro alla flyttfåglar helt enkelt tvungna att anlita de enda portar och vägar som över huvud finnas: alppassen. Dessa äro därför höst och vår livligt besökta stråkvägar för fåglarnas, likasom för människors överfart till de soliga, varma Medelhavsländerna. Men icke ens i Hellas och Italien stanna de flyktande, utan en del sätta ännu över Medelhavet, vanligen dock endast på vissa ställen, t. ex. över Malta. Märkligt är det, att späda sångare, ja till och med en hönsfågel, vakteln, djärvas fara över de vida vattnen. Vågspelet kan dock stå dem dyrt, ty om våren, efter den ansträngande återfärden, bli alla värnlösa och uttröttade ett lätt byte för kulturländernas kustbor, som glädjas över att ödet välsignar deras stränder.

Emedan av landfåglarna, på sätt nyss nämndes, många ha tillfälle att flytta fram snart sagt var som hälst, och en del av dem, t. ex. svalorna, göken, m. fl., äro av de mest bekanta och avhållna flyttfåglarna, har man föreställt sig att just dylika arter framför alla andra vore lämpliga för inledande försök att utreda färderna. De erbjuda ju den fördel, att varenda människa kan om dem göra iakttagelser och att material därigenom lätt kan sammanbringas. Man har därför valt särskilt ladusvalan för en ytterst ingående undersökning, som också lämnade förträffliga resultat. Inom Ungarn spriddes nämligen om våren 1898 icke mindre än 23,000 postkort, således nästan till varje by, med frågor om ladusvalans ankomst detta år; och man fick tillbaka 5,903 kort med 4,056 verkliga ankomstdata. En ytterst samvetsgrann jämförelse utvisade, att denna svala överallt i Ungarn spridde sig småningom, tidigare på lågländerna än i de högre belägna trakterna, men att olikheter dock visade sig, som måste bero av de enskilda fåglarna själva. Att här redogöra för enskildheter i denna undersökning tillåter utrymmet icke.

Huru mycket än dylika ingående utredningar äro värda, så förefaller det dock som vore det allt ännu främst behöfligt att studera de lättare utredda arterna, sådana som uppen-

barligen flytta längs smala, väl begränsade banor, och först sedermera dem som färdas fram med bred front.

Många förträffliga undersökningar ha dessutom anordnats i enskilda länder, t. ex. på Öland (G. Kolthoff under åtta höstar 1861—95) och i Ungarn (O. Herman, 1891), ävensom i andra delar av Europa (Ryssland: Middendorff, Menzbier), i både Asien (Severzoff m. fl.) och Nordamerika (Cooke); men ej håller för dem kunna vi här redogöra. I stället skola vi ge några korta antydningar om en del mera omfattande åtgärder, som efter hand blivit vidtagna.

Alltsedan mitten av 1870-talet ha fåglarnas flyttning tilldragit sig forskarnes stegrade uppmärksamhet. Planmässigt insamlade och årligen upprepade iakttagelser ha under en följd av år offentliggjorts, t. ex. i Tyskland från år 1876, i England från 1879 och i många andra länder under 1880-talet och senare. Man har på internationella kongresser (i Wien 1885, Budapest 1891, Paris 1900) kommit överens om programmen. Flere tidskrifter äro grundade till väsentlig del eller enbart för studium av flyttfågelfenomenet (The Auk i New-York 1884, Ornis i Wien—Paris—London 1885, Aquila i Budapest 1894). I Ungarn är sedan 1893 verksam en skild statsinstitution, en ornitologisk centralanstalt, och i Nordamerika har ett statsdepartement en skild ornitologisk avdelning.

Material av iakttagelser samlas således med stor iver och är i själva verket oundgängligen nödvändigt som fast grund för all forskning. Och iakttagandet måste allt framgent fortsättas, ty man får aldrig för mycket fakta, och nya uppslag komma esomoftast till stånd. *I varje land må dess fågelkännare närmast rikta sin uppmärksamhet på den egna hembygdens utforskande.* Ty när iakttagelsernas anställande betraktas som en fosterländsk plikt, blir arbetet samvetsgrannast utfört. Och då kommer det alltid att bli till gagn för framtida utredning av frågan.

4.

Den uppmärksamhet man egnat flyttfågelfenomenet har haft ganska olika syftemål, och därav bära såväl behandlingen av frågan som resultaten tydliga spår.

De första som sammanställde iakttagelser om flyttfåglarnas ankomst och bortfärd voro fysiker och meteorologer, vilka i dessa data sågo uttryck för olika orters klimat. Likasom dessa forskare studera ett lands temperatur och nederbörd genom att avläsa allehanda instrument, så gjorde de på samma sätt iakttagelser och anteckningar om flygapparaten — flyttfågeln; men på denna förstodo de sig vida mindre än på termometrarna. De betraktade flyttningsfenomenet från fysikalisk och meteorologisk synpunkt.

Andra åter, som studera människans själsförmögenheter och från sin ståndpunkt ej voro böjda för att tillerkänna oskäligen djur någonting liknande dessa förmögenheter, trodde djuren ledas allenast av «instinkt». I denna sågo de både grunden till och ledningen av flyttningsfärderna; och huru märklig än denna instinkt var, kunde den, såsom verkande nästan mekaniskt, icke erbjuda dem något synnerligt intresse i bredd med deras huvudämne.

Men de som närmare gjorde sig bekanta med själva djuren, i detta fall flyttfåglarna, funno att de ge oss åtskilligt märkligt att tänka på, om man blott studerar både dem och fenomenet för *deras egen* skull.

Ingen betvivlar att en flyttfågel, likasom vi själva, är underkastad fysiska lagar, ty den kan lika väl som ett redlöst skepp vråkas av vinden. Men likasom sjömannen är fågeln en varelse som till och med i trots av motiga förhållanden kan med egna medel taga sig fram. Blir det alltför svårt, så har också fågeln förstånd nog att söka i nödhamn och avvakta bättre tider. Över huvud har var fågelart sina vanor, sitt eget sätt att flyga, sin egen tid för avfärd, egen väg och egna rastplatser, envar stannar för sommaren eller

vintern där det för den är behagligt. Fågeln är alltså i stand att sköta sig själv efter eget huvud. Den är danad till sådant levnadssätt redan när den utkläckes, ty den har ärvt sin kroppsbyggnad från föregående generationer, vilka allaredan ha fört ett dylikt levnadssätt.

Om man på detta sätt i flyttningen ser en *livsföreteelse*, ett *biologiskt problem*, och därtill ett av hög rang, så får fenomenet ett helt annat skaplynne, ett vida rikare innehåll, än vid ett mekaniskt sätt att se detsamma. Vädjandet till en blind instinkt blir då liktydigt med att helt enkelt avbryta all verklig utredning, eller ock att låta tanken urspåra och komma in på självmotsägelsernas område.

För att lättare fatta flyttningsfenomenet såsom en livsföreteelse må vi till en början hålla åtskils tvänne grupper av betingande villkor, de där måste betraktas var för sig, dock städse utan att deras inbördes beroende och samverkan får förbises: inre och yttre betingelser.

Huru de *inre* betingelserna äro beskaffade hos olika fågelarter har nyss i det föregående blivit antytt: varje art har sina egenskaper, sina livsvanor, som på det allra närmaste äro förbundna med djurets kroppsbyggnad, så i det grova som i det allra finaste. Ja till och med enskilda exemplar kunna ha individuella egenheter, som märkas först vid närmare bekantskap. Av dessa sina egendomligheter och vanor är fågeln beroende även under flyttningen. De bilda, kan man säga, gränser, inom vilka fågeln fritt bestämmer sitt handlingssätt.

Men fågelns frihet begränsas dessutom genom rent *yttre* betingelser, de fysisk-geografiska, vilka helt enkelt med överväldigande kraft tvinga den flyttande att såväl *hålla sig inom vissa trakter* som ock att *rätta sig efter väderleken*.

Olika trakter erbjuda flyttfågeln de mest växlande olikheter i avseende å de rent geografiska förhållandena, terrängens beskaffenhet. Vatten och land, hög- och lågland, frodiga näjder och torftiga öknar växla med varandra, och flerstädes uppträda ogynnsamma villkor i sådan utsträckning,

att mången art alls ej kan flytta genom trakten. Inom ramen av dessa tvingande yttre förhållanden har varje fågel-art att välja efter sin egen natur. Var art, ja varje exemplar får reda sig så gott den kan, väljande sådana trakter som tilltala dess natur, men aktande sig för dem som förefalla avskräckande. Varje flock uppsöker här de rastplatser som för stunden erbjuda de största förmånerna och bästa skydd.

Dessa båda villkor, fågelartens och terrängens natur, äro beständande år ut och år in. De betinga därför gemensamt varje arts flyttningsväg, såväl till dess geografiska beskaffenhet som till dess utsträckning.

Men andra yttre villkor växla beständigt och betingavariationerna i förloppet av flyttningsfärderna. Huru lagbunden än den ordning är som beherrsakar och förorsakar klimaten och årstiderna, så blir dock den dagliga väderleken jämförelsevis nyckfull.

I norden äro årstiderna mest olika varandra. Sommarvärmen är för fåglarna behaglig, men vinterkölden uthärda endast stryk- och stannfåglarna. Flyttfåglarna undandra sig vinterns vedermödor helt enkelt genom att rymma undan. I stället få de uthärda andra faror, som flyttningen medför, säkerligen mest överhängande just då, när hastig väderväxling överrumplar de flyttande på ställen, där allaredan terrängen vållar de största svårigheter. Då, om någonsin, erfordras av fågeln antingen utpräglad förkänsla av ett stundande oväder och försiktighet att ännu uppskjuta avfärden, eller också den allra största påpasslighet att uppsöka någon räddande tillflyktsort, om ock i sista stund. Eljes är allt förlorat.

För oss människor synes det vara alldeles ofattligt huru flyttfågeln i sådana fall alls är i stånd att reda sig. Att nu såsom förklaringsgrund gripa till »instinkten», för oss fullt lika ofattlig, är, som sagt, att avklippa tanken eller att låta den urspåra. Vida hällre då erkänna att vi ej mäktat förklara gåtan, eller ock att göra åtminstone ett försök därtill

genom att taga i betraktande verkliga erfarenheter, som möjligen kunna leda oss på rätt spår. Man har i själva verket gjort ett sådant försök.

Sin flyttning kan nog en fågel verkställa till och med ensam; men gemenligen föredrager den att färdas i sällskap med andra, som ha enahanda livsbehov, främst då med sina likar. Flyttningstiden äro nämligen de flesta fåglar socialt levande djur: de leva i samfund. Likaledes kunna nog ungar komma till rätta allena för sig, ifall intet ovanligt tillstöter; men i verkligheten sammanstöta ofta tillfälligheter eller väderleksväxlingar, och då är det främst de unga som råka vilse eller gå sin undergång till möte. Däremot bli flyttningens vanskligheter minskade ifall åtminstone någon äldre följer med de ungas flock; och bäst avlöper allt om unga och gamla färdas tillsammans. De äldre äro nämligen mera vaksamma mot fiender och hava redan flere gånger deltagit i flyttningar; de besitta förty en viss *erfarenhet*, följa säkrare de naturbetingade vägarna också i svåra trakter, och välja säkerligen bäst rastplatser samt akta sig för att bryta upp därifrån när oväder är i antågande.

Måhända invänder nu någon, att det är obehörigt att förmänskliga flyttfågeln genom att sålunda föreställa sig de äldre som färdens ledare, de ungas lärare.

Men i själva verket är det icke människan vi använda som förebild. Den uttalade föreställningen innebär tvärtom ett hänvisande till något som envar av oss med lätthet kan iakttaga hos fåglarna, nämligen att ungarna allt sedan de kläcktes vårdats av föräldrarna och lärt sig av dem mycket och mycket annat. Man ser ju huru svalan själv lockar sin unge till flykt om den ock sedan med ängslan följer dess allra första vingslag; man ser huru ärlorna följa med sina ungar på marken sökande med dem insekter, sådana de förut hämtat åt dem till boet. Att svalor locka sina ungar till flyttningssuppbrott har mången gång iakttagits, likasom ock att de kvarstannat hos de sent utvecklade ända tills dessa kunnat förmås att följa med. Och man vet slutligen

att unga och gamla färdas tillsammans. Huru vore det då tänkbart, att ledningen skulle upphöra just då, när den unga flyttfågeln genomlever sin allra vanskligaste tid?

Huru utpräglad sammanhållningen är hos de flyttande se vi även därav att fåglar av olika arter ofta flytta tillsammans. När en enstaka fågel råkat komma bort från de närmare kamraterna, griper den mången gång till nödfallsutvägen att sälla sig till flyttande främlingar. Så har man sett en svärta flytta med en skock svanor; orädda småsnäppor ha ofta till följeslagare en ensam ljungpipare, som påpassligt med sitt gälla skri manar till uppbrott vid annalkande fara. De förstå varann någorlunda bra, ungefär såsom småfåglar förstå att mata till och med främmande arters ungar, vilkas föräldrar förolyckats.

Att sålunda ett samförstånd eger rum emellan unga och gamla även under flyttningen äro vi knappast berättigade att betvivla; och det vore oförnuftigt att icke tilltro de unga förmåga att lära sig också under flyttningen, liksom de gjort det allt ifrån födelsen. Men det vore ännu oförnuftigare att hos ungarna förutsätta någon mystisk medfödd kunskap därom att de måste flytta och huru de därunder skola bära sig åt, det vill säga kunskaper, som gjorde allt inlärande onödigt.

5.

Vår skildring vore ännu alldeles för ofullständig om icke ytterligare ett par frågor berördes, vilka varje tänkande människa själmant ställer sig, och som även forskningen icke kan undgå.

Varför flytta fåglarna?

Av brist på föda, svarar mången. Men detta kan icke vara den egentliga orsaken, ty varje art bryter upp redan förr än födan tryter, och detta både om hösten och om våren.

För att undgå kölden, mena andra. Men samma invändning måste åter göras. Tvärtom komma fåglarna ibland från söderns värme alltför tidigt till nordens köld.

«Ljuset är vår ledare», sade Runeberg. Tanken är vacer och förledande, men verkligheten åter en annan: söderns ljus är nog klarare, och ehuru nordens dag är lång, står dess bleka sommarsol lågt.

Av gammal vana, svarar slutligen någon. Svaret låter alldagligt, men torde dock vara mera träffande. Och med detta svar ha vi en anknytning till en tidigare berörd fråga, den om att de äldre ledsaga och lära de yngre.

Det är en i otaliga generationer *nedärvd vana*, den att flytta upp till Norden för att där häcka, och att sedan i god tid draga söderut igen för att tillbringa den råare vintertiden. Vanan har blivit «andra naturen», som, släkte efter släkte, stadgat sig, varvid säkerligen just de äldre spela en viktig roll som ledare. Även utan deras ledning gör sig numera denna livsvana gällande, ty hela kroppens organisation är sådan att en flyttning i de flesta fall är alldeles nödvändig. Vad skulle t. ex. en svala hos oss taga sig till om vintern, då inga insekter flyga omkring, som den kunde fånga till föda? Ja redan kölden toge livet av den. Det är just flyttningsvanan som göra att svalan alls kan vistas här någon tid. Flyttfågelns hela varelse är beroende av denna vana. Hindras den att flytta bort, så är den till ytterlighet orolig, tills den fogar sig i sitt öde och avbidar vad som komma skall. Flyttningsvanan har blivit en *alldeles övermäktig vana* — den är nu ett *livsbehov*.

Dock, varje vana måste ha uppstått. Har också flyttningsbegäret haft en begynnelse? Utan tvivel. Men huru det börjat, därom kan nog ingen ge fullgott besked, ty då var ingen med.

Själv tanken att flyttningsvanan haft en begynnelse kan emellertid icke skjutas å sido allenast därför att ingen därom har någon egen erfarenhet. I sådant fall vore vi tvungna att avstå från all djupgående forskning. Frågan måste

blott iklädas en annan form: kan man, på grundvalen av det som vi med full visshet känna — och utan att låta fantasin taga överhand — bilda sig en antaglig föreställning om huru en så märklig vana kunnat uppstå, som den att fåglar årligen flytta? Ja, det går någorlunda för sig. Men då är det naturligtvis fråga blott om en föreställning, en s. k. hypotes; en sådan kan gagna oss mycket, emedan den kan underkastas sträng prövning och rättelse, och sålunda, om den icke visar sig hållbar, medverka att alstra en annan bättre uppfattning.

Flyttfåglar finnas blott i sådana länder där en kall och en varm årstid årligen växla. Olika arter utsträcka sina färder alldeles ofantligt olika långt: de som fara längst gå ända till Kap, andra blott till Medelhavet och ännu andra flytta blott nödtvunget undan isen men stanna kvar under vissa vintrar, kringstrykande såsom strykfågarna göra det. Och alla flyttfåglar stryka något omkring just före uppbrottet, likasom de under häckningstiden alla äro på platsen bofasta, — stannfåglar.

I tropikerna åter äro alla häckfåglar stannfåglar: de flytta ej alls, ty ingen kall, ogästvänlig tid tvingar dem att stryka omkring eller att överge hemmet.

Men under förgångna geologiska tider har ett tropiskt klimat rått även i Norden, ända uppe på Spetsbärgen, och vi ha ingen orsak att tro det i polarländernas dåvarande fågelvärld, mera än i något annat tropiskt lands, skulle ha ingått flyttfåglar. Och vi ha allt skäl att antaga att förhållandet blev helt annat när istiden kom. Allt fågelliv blev då bortträngt.

I den mån isen sedermera smalt bort, kom en fågelvärld åter från grannländerna till iskontinentens kanter. Men nu gick det ej an att stanna där, eller ens att stryka alltför långt eller länge omkring ty den som ej i tid kom undan den överrumplande vinterkörden, den gick under. De andra återvände nästa vår, och deras kringstrykande gestaltade sig efter hand som en kort flyttning. Den bortvikande iskanten inbjöd sedan till allt längre vårutflykter, och ifall

häckning där uppe kom till stånd, fördes ungarna sydligare att övervintra. Med färdernas längd ökades deras vansklighet, men i bredd därmed uppövades också förmågan att övervinna svårigheterna. De unga måste redan från första året lära sig och vänja sig vid allt detta och de sökte helst upp just de trakter, där de blivit utkläckta. Så levde och utvecklades i århundraden det ena släktledet efter det andra.

Nu ha många årtusenden flytt. Därunder ha de flyktande gästerna allt mer avpassat sin kroppsbyggnad, förkovrat sin flygförmåga, ordnat sitt flygsätt, lärt sig bedöma sin flyttningstid och sina vägar, och deras flyttningsslust har stegrats — allt till de olika grader som vi nu äro i tillfälle att lära känna hos olika flyttfågelarter.

Under loppet av dessa årtusenden har också Europas och vårt eget lands natur blivit en helt annan. Men ännu färdas de arktiska fåglarna härstädes upp till sin numera allt avlägsnare kulna fosterbygd i högan nord. Och nytillkomna sydliga fåglar söka här ävenledes upp de näjder där de fostrats och dit deras förfäder kommit som nybyggare kanske för århundraden tillbaka. Det förefaller mycket sannolikt att åtminstone en del flyttfåglar ännu år efter år färdas längs de vägsträckor, längs vilka arten i tiden utbredd sig mot nord (Finska viken—Ladoga—Onega—Vita havet—Ishavet).

Numera är sålunda flyttningsvanan bleven ett oemotståndligt behov, ett fullständigt *livsbehov*, som de utpräglade flyttfåglarna alls icke kunna undandraga sig. Häri ligger väl en den viktigaste orsak, som i högsta grad underlättar vanans inlärande och upprätthållande.

Vi ha i det föregående sett att flyttfåglar förstå varandra; och vi ha måhända nu en aning om varför de också lära sig så ytterst lätt allt som hör till deras egen natur som flyttfåglar.

Men vi människor, som behöva årtal redan för att bli fullvuxna, kunna det oaktat färdas varken långt eller snabbt allenast med vår egen kroppskraft. Vi — som

med tillhjälp av utbildat språk kunna inbördes utbyta tankar och som i verkliga uppfostringsanstalter lärt oss att tänka redigt och att handla planmässigt — vi kunna tyvärr ofta ej förstå ens varandras handlingssätt. Huru skulle då vi, med vår bristfälliga kännedom om flyttfåglarna, kunna utan vidare förstå deras invecklade livsvanor?

Det har redan sagts att vi hellre må tillstå vår oförmåga att genomskåda ett svårt fenomen, än att gripa till trollformler, toma slagord om instinkt o. d., som blott tjäna till att gömma undan vår egen okunnighet. Allra hälst må vi dock försöka genom fortsatt forskning nå en djupare inblick i flyttfågelnas liv och natur. Att vi ej redan nu ha nått en sådan är helt naturligt, ty — vi äro inga flyttfåglar.

Även utan att det här särskilt betonas, förstås av sig självt, att den nu i korthet skildrade naturforskareuppfattningen av flyttfågelfenomenet icke gör anspråk på att vara fullfärdig och bevisad. *Så invecklade problem bli aldrig fullt lösta*, ty man öser ej havet tomt med små skedar.

Uppfattningen är här skildrad blott i syfte att väcka till eftertanke och iakttagelser; och den kan prövas allenast genom nya fakta eller genom uppvisande av felgrepp. Forskningen kan endast vinna på att frågan skärskådas från alla sidor, så att oriktigheterna undanröjas och det riktiga kvarstår. *En säkrare insikt skall framtidens forskning medföra.*

Denna skrift ingår på svenska i „Skrifter utgifna af Svenska Folkskolans Vänner“, häft. 64, — på finska i „Oma maa“ 16 april.

HY VIKIN TIEDEKIRJASTO

1150223672